

Markója Csilla

VAN AZ AZ EMBER

BARDOLY ISTVÁN KÖSZÖNTÉSE

Rémületesen kevés fényképet találok róla. Ami van, azon is pulikutyákkal látható. Mindenki pulikutyákkal van megörökítve, többnyire a konyhában vagy a kertben, vagy könyvekkel beackolódva a kanapé sarkába, a háttérben is könyvek, ami nem meglepő, tekintve, hogy mintha az egész ház pulikutyákból és könyvekből állna.

Rejtőzködő, szenvedélyes, szenvedélyesen rejtőzködő ember. Zárkózottság és kíváncsiság, szívbeli jóság és nyers őszinteség, nagyfokú, már-már makacs autonómia és mély empátia, illetve odaadás jellemzi egyszerre, keveseket fogad bizalmába, de azok számíthatnak rá, egy könyv is kevés lenne elbeszélni, mi mindenben. Mások már meséltek az akadémiai kutatóintézetben és a műemlékvédelemben eltöltött éveiről, én most abba a fejezetbe kapnék bele, a kevésbé ismertek közül, amely kettőnk közös munkájával foglalkozik, főként itt, az *Enigma* hasábjain. Így ez a történet rólam is szól.

A legélénkebben a sárga lombokra emlékszem, amelyek glóriába foglalták a munkás napokat az összetolt ódon íróasztalok mellett, őszreg juharfák az egész évre kisugárzó lombhullására a rákosligeti kertben. Tédig jártunk az arany levelekben a kék őszi ég alatt, jutott bőven a kis fehér ház teraszára, ott szokott üldögélni az ünnepelt, egy régi, csíkos vásznú nyugágyban, hasán könyvvel, keze ügyében kis bögre kávé, s miközben a paliszander tónusú, fapalcokkal burkolt szobából a Bartók rádió hangjai szűrődnek ki, talpával az aktuális kutyát dögönyözi: ott fekszik, az évek gyorsan pergő során át többek között Rebeka, Dukki, Kuksi, Mancsi, Sárika és mindörökké Pöszme, akit egy péceli kennelel együtt választottunk ki.

Egy csattogás, az ünnepelt, a falépcsőkön. Ahogy jön-megy, föl s alá lohol a könyvtár földszinti és az emeletre is felhúzódó polcai között. Nekem ez természetesnek tűnt, ez a méretes házikönyvtár, mert ahol felnőttem, az újjalotai panellakás falát is szobáról-szobára burjánzó könyvtár lepte el. A szobasor végén, a képzeletemben ott tündökölt a keszthelyi nagyszülői ház üveges könyvszekrénye, a Vernékkal, Jókaikkal, Fecskékkel és fruskákkal, Matulával és Csível, Utassal és holdvilággal, Monte Cristo grófjával és Jane Eyre-rel, mindazzal a gyönyörűséggel, amit apám nekem szánt, a csomagolópapírral borított polcokról számomra leemelt. Elnézően mosolyogva nyugtázta a csónakban, amivel a Zala torkolatába tartottunk szárcsalesre, hogy fel sem ütöm a fejem a könyvből, melyben, mit ad Isten, szárcsákról olvasni, melyeket a gyermek főhős a Zala torkolatában les meg.

A valóságban nincs az a szárcsa.

Azt is magától értetődőnek tartottam, hogy valakitől könyveket kap az ember. Kultúranropológusként az archetípusok és az irodalom kapcsolatával foglalkozó, verseket író, sziporkázóan okos anyámnak folyamatosan hordta apám haza az olvasnivalót a családi fészekbe. Freud, Jung, Nádas, Szentkuthy, Esterházy művei érkeztek a szakirodalom mellé és én úgy cseperedtem fel, hogy ezt a munkamegosztást, miszerint apám tudja egyedül a világon, hogy mi is kell pontosan az én anyámnak, a világ legtermészetesebb dolganak tekintettem. Ahogy az is világos volt, hogy van a világban társ, szellemi partner, van, akivel órákon át lehet nap-nap után beszélgetni, lógni a telefonon hajnalhasadtáig, akivel szárnyalhat az ember.

De hát minden eltörik, nem is egyszer. Épp egy ilyen törésvonalon álltam, mikor Bardoly Istvánnal megismerkedtem. Intézetünk akkori remek könyvtárosa, Lackó Ibolya, Ibolyka avagy Bolci, aki a Szépművészeti Múzeum könyvtárából érkezett, s aki folytonos kacagásával és a milióban némileg szokatlan, már-már kacér nőiségével bearanyozta ezt a néhány szobából álló, poros és aszketikus könyvtárhelyiséget, kissé aggodalmas kérdésemre, miszerint hogyan is kéne bibliográfiát csinálni, csilingelő nevetéssel, de különös, szinte meghatott tisztelettel a hangjában azt válaszolta: „majd a Pistuka elmagyarázza”. S nemsokára jött is a nevezett. Mit jött, viharzott, csak úgy örvénylettek körülötte a kiflimorzások, s kis idő elteltével úgy találtam magunkat, hogy egy folyóirathalom előtt ülök egy másik halom méretre vágott cetlivel, miközben ő egy kezdetleges laptopba boszorkányos sebességgel veri be a tételeket, azaz *Művészettörténeti Bibliográfiát* (alcíme: *Magyar és magyar vonatkozású publikációk, 1987, 1988, 1989*) készítünk Bardoly Istvánnal.

Ekkoriban huszoneves ösztöndíjas gyakornok voltam a Művészettörténeti Kutatóintézetben, félig végzett egyetemista, aki, végigjárva a számlátrát, egy fotótári és egy képtári év után abban a súlyos megtiszteltetésben részesült, hogy a bibliográfiakészítésben Tímár Árpád nyomdokaiba léphet. Beköltöztem hát a könyvtárba, később saját íróasztalom is ott lett, és Bardolyt a szó fizikai értelmében is követve lassan megtanultam, mi hol van, vagy legalábbis hol lehet. Ekkor már egy ideje a műemlékvédelmi hivatalban dolgozott, de az intézeti könyvtárat, melyet ő hizlalt fel, ő tartott rendben, örömünkre és hasznunkra még sokáig magáénak érezte, s jó (bár kényszerűségből elbitangolt) gazdaként a Szentiványi-féle Művészeti Lexikont is tovább gyarapította: míg értelmét látta, hordta zacskószám az újságkivágásokat a gyűjteménybe. Nemsokára én is személyre szabott csomagokat kaptam tőle, s kapok a mai napig: könyvekből és a szemlézett folyóiratok engem érintő cikkeiből álló szeretetsomagokat, amelyeket a Táncsics és az Országház utca között – sajnos már nem sokáig – zajló szellemi anyagcsere részeként szoktam kutyafuttában, mindenféle borítékokban és szatyrokban átvenni, hogy aztán hálátlan módon korrektúrákkal és egyéb munkaféleségekkel viszonzom. A bibliográfia után más tanfeladatok jöttek, például recenziót kellett írnom a Fülep-összkiadás valamely kötetéről, melyet ifjonti hevülettel a már akkor sem túl vonzóan érzett Mester helyett udvariatlan mértékben inkább a fiatalon elhunyt, zseniális Popper Leonak

szenteltem. Emlékeim szerint ekkor ragasztotta rám Bardoly, némileg mulatva, a „Popper” becenevet, amit immár másfél évtizede hallgatok napi rendszerességgel, a „Popper, ezt el kéne olvasnod” és a „Popper, ezt meg kéne írnod” szövegösszefüggésekben.

De ezek a szövegösszefüggések már senkinek sem lehetnek annyira természetesek. Mert lehet-e természetes az, hogy valaki évtizedeken át úgy figyeljen, úgy segítsen, úgy adjon, hogy cserébe ne várjon semmit. Hogy évtizedeken át ne szűnjön, ne hagyjon ki a figyelme, ne lankadjon az érdeklődése. Tudhat-e ember ennyit anélkül, hogy a tudásából azonnal diadalmas tőkét kovácsolna magának, maradhat-e valaki ilyen szerény, hatalmi ambícióktól mentes, hiúságtól, becsvágytól szinte érintetlen. Lehet-e valaki ilyen szorgalmas és odaadó, morálisan rendíthetetlen, létezhet-e egyáltalán ilyen műveltség, mely a szépirodalomtól a történelemig, a művészet-történettől a műemlékvédelemig, az ókortól napjainkig szinte mindenre kiterjed. Lehet-e bárkinek ilyen memóriája. De legfőképpen, lehetséges-e ilyen együttérzés, együttműködés, együttgondolkodás, amilyenre Bardoly István képes, s aminek alapfeltétele, hogy a másik ember munkájára, lényére oly mértékben tekintettel legyünk, hogy szinte teljesen neki, a dolognak, a feladatnak szenteljük magunkat – mert Bardoly ilyen, az életét másnak, másoknak dedikálni tudó ember.

A valóságban, azt hinnénk, nincs az a figyelem.

A bibliográfiával kezdődött a kapcsolatunk és Mednyánszkyval mélyült el. Én akkoriban éppen egy többszáz oldalas kéziratot olvastam ki és gépeltem be publikálásra az MNG Adattárban – mint utóbb kiderült, teljesen feleslegesen, mivel az 1920-as kiolvasás alapjául szolgáló tenyérnyi füzetek ott lapultak néhány méterrel arrébb, a Grafikai osztály egy nagy dobozában. Azonosításuk mindazonáltal borzalmas feladatnak ígérkezett, mivel a görög abc betűivel íródtak, német és magyar nyelven, sokszor alig olvasható, ceruzás kézírással – Bardolyhoz, a kézirat-specialistához fordultam hát segítségért, és ő hathatósan segített. Segítsége abban állt, hogy míg mi a nagy Mednyánszky-kiállítás előkészületeivel foglalkoztunk, addig ő minden szabad idejét a Grafikai Osztályon töltve kiolvasta és megjegyzetelte Mednyánszky többszáz naplófüzetét, ezzel sokszorosára növelve és sok esetben kijavítva azt a reprezentatív válogatást, amit még Brestyánszky Ilona készített és amit Mednyánszky-naplóként ismerünk. A jegyzetapparátus olyan mélységben tárja fel Mednyánszky kapcsolatrendszerét, hogy az felér egy monográfiával. Az ő nagy munkája után jött a pontosítgatás, az azonosítás, a korrektúrák, a készre szerkesztés, a naplókat végül egy külön kötetben, az *Enigma* első Mednyánszky-olvasókönyve és a közösen szerkesztett kiállítási katalógus után adta ki a Magyar Nemzeti Galéria: könyvesbolti forgalomba – a múzeumshopen kívül – a vastag kötet – tudtommal – nem igazán került. A Mednyánszky-katalógus idején alakult ki köztünk a máig érvényes munkamegosztás: minden az enyém, ami a lábjegyzetlénia fölött, és minden az övé, ami alatta található. E munkamegosztásban az ő szöveg- pontosabban értelmezés-undora is tetten érhető: Bardoly

rengeteget olvas, de nagyon megválogatja, hogy mit, és van, amit senkinek a kedvéért sem. A kortárs irodalomnak például Füstnél vagy Ottliknál van a határa. Semmi nem érdekli, ami túlságosan a fantázia körébe tartozik, a posztposzt elméletek, az úgynevezett sárkányos filmek és a sci-fi esküdt ellensége, utóbbi körbe sorolva némelyek tudományos munkásságát is. Szerkesztőként ezért inkább én olvasok kettőnk közül, de *általában* olvasni olvas ő helyettem is. Bár írna is helyettem, de az írásra aztán tényleg igazán nehéz rábeszélni. Mindkettőnk titkos szenvedélye a szépirodalom – úgy hiszem, nagy szerencsénk, hogy a pályája elején művészettörténészekbe botlott, mert az igazi terepe egy irodalomtörténeti vagy történész-könyvtár lett volna. Flaubert, Martin du Gard, Thomas Hardy, Joseph Conrad, Proust, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Balzac, Gide, Thackeray, Goethe, Faulkner, Woolf neve ugrik be a sűrűbben emlegetett kedvenc szerzői közül, akiknek a könyveit rendre újraolvassa, kedves antik auktorai és az egyetemes emlékirat- és naplóirodalom mellett, de a magyar irodalmat egészen a kuriózumokig menő részletekig ismeri. Ő adta a kezembe Lesznai Anna méltatlanul elfeledett csodálatos családregényét, a *Kezdetben volt a kert*et, Komor András zseniális könyvét, a *Fischmann S. utódait*, nagyrészt neki köszönhetem Füst Milánt, Kaffka Margitot és Czóbel Minkát, ezekből az olvasmányélményekből aztán publikációk és tematikus *Enigma*-számok születtek. A Lesznai-szerelemért örök hála illeti, mert elmélyítette és elevenné tette számomra a Popper Leóval kezdődő és a Vasárnapi Körben folytatódó történetet, ami aztán a Nyolcak- és a Wilde-kutatásban kulminált (egy Lesznai-monográfia megírásának halvány vágyával vagy inkább: aligreményével). A Nyolcak-projektbe én vittem magammal, a Wilde-anyagot ő hozta, a kódex méretű Nyolcak-katalógus szerkesztése és a kiállításokat követő konferencia, melyet Nadas Péter emlékezetes módon egy a Nyolcokról írt költeménnyel nyitott meg, s melynek anyagát az *Enigma* 69. számában adtuk közre, azt hiszem, mindkettőnk életében fontos és izgalmas állomás volt, amelyhez az általa kiolvasott Kernstok-naplók is kötődnek. Bardoly maga gépeli be a kéziratokat, s rögtön el is látja őket jegyzetekkel, már annyi lábjegyzetet írt a forrásokban felbukkanó nevekhez, hogy néha úgy érzem, nem élt olyan ember a 19. és 20. századi Magyarországon, akit ő ne ismerne. Viszonya hozzájuk familiáris. A történelem benépesült a számomra is személyekkel, akikről folyvást valami kiderül – napjában többször is megszörren a telefon, s ő egy folytatásos kalandregény izgalomával tudósít az új felfedezésekről. Barki Gergely kollégánk a Bardoly-féle elhivatottságot, megszállott munkakedvet és aktivitást indokolhatatlan életigenléssel, derűlátással és szervező-készséggel kiegészítő személyisége a garancia arra, hogy az együttműködés tovább folytatódjon az ismeretlen magyar kubizmus felé. A hangsúly lényegében az *elevenné tételen* van, az átlelkesítésen, az animáción; legyen szó kiállításokról, vagy olyan forráskiadványokról, mint a Munkácsy- vagy a Derkovits-olvasókönyv. A filológiai aprómunka során is – talán Bardoly nevében is mondhatom – mindig az *emberek*, a természetesen rekonstruálhatatlan, de a szövegeikből, műveikből szinte kitapinthatóan érzékelhető személyiségek és együttállásaik izgattak bennünket. Az emberek mint ránk hagyott *alakzatok*. Innét a művészettörténészekre és kapcsolati

hálójukra koncentráló tudománytörténeti érdeklődés, ezért adtuk historiográfiai kézikönyvünknek is ezt a – Lyka Károlytól elkölcsozött – címet: „*Emberk és nem frakkok.*”

Ez a talán korszerűtlennek tűnő, nem annyira mű- vagy nyelvközpontú, hanem kvázi-pszichológiai, de leginkább a kapcsolatrendszert, a hálózatot kutató, történeti érdeklődés, mely konstellációkra és párhuzamos történetekre figyel, kevésbé következik belőlem, mint Bardolyból. Én az esztétika szak hermeneutikai iskolájából érkeztem, Bardoly pedig hozta a történeti (ön)iskolázottságát, a tények iránti kíváncsiságot és az értelmezések, mint hatalmi aktusok iránti eredendő, természetes gyanakvását. A máig tartó, szüntelen közös munkában és eszmecsereben Bardoly anélkül jelenti számomra a tudományos kontrollt, hogy az „értelmezés tébolya” iránti finom ellenszenvét, averzióját valaha is érezte volna velem. Kontrollja az évek során egyre inkább a saját önkontrollommá vált, a hozott anyag együttgondolkodásunk kimeríthetetlen tárgyává, az egyik forrás hozta a másikat és számomra mindig is ez okozta a legnagyobb örömet, a patchwork, a sok (olykor fehér) folt összeférelése egy hagyományosnak nem mondható, mert valójában nem homogén kiadványban – s Bardolyval osztoztunk e szenvedélyben. A Gerevich Tibor-kutatást még 2009-ben, közvetlen a Zádor Anna interjúkat Bardoly leiratában és kommentárjaival négy kötetben tartalmazó forráskiadványok után kezdtük el, Molnos Pétert is bevonva, akkor jelent meg a Gerevich-olvasókönyv, aminek a Római iskolával foglalkozó folytatásába Bardoly is írt egy fontos szöveget, „*Teljes győzelem, az egész gyűjtemény a miénk*” – Gerevich Tibor és az esztergomi keresztény múzeum címmel. A hagyatéki közgyűjteményi részből sokat sikerült közreadni, de nemrég kiderült, hogy magánkézben is van még egy s más, az anyag felmérésére Bardoly eljött velem a budai házba, s ott mindannyian, – Gerevichek és nem Gerevichek – teácsészéinkbe kapaszkodva órákon át tátott szájjal hallgattuk a témáról rögtönzött székfoglalóját. De tevékenyen részt vett a Rényi András vendégszerkesztésében készült Aby Warburg- és Rembrandt-számok sajtó alá rendezésében is, legutóbb pedig – immár a Tudománytörténeti Kutatócsoport keretei közé integrálva a munkát – együtt adtuk ki a *Magyar művészettörténetek, magyar művészettörténet a vészkorszakban* című konferencia anyagát, és ez az az időszak, ez az a terület, ami a történetész-Bardolyt legalább annyira érinti, mint a műemlékes-Bardolyt, a bibliográfus-Bardolyt, vagy az egyszerűen csak olvasó embert.

Mert van az az ember. Mi is foglalhatná jobban keretbe ezt a másfél évtizedet, mint a 2000-ben megjelent Mednyánszky-olvasókönyv 2015-ös folytatása? Különös örömmel köszöntöm Mednyánszky naplóinak kiolvasóját épp itt, a Mednyánszky-olvasókönyv harmadik kötetében, mely egyben talán a Mednyánszkyval kapcsolatos kutatómunka lezárása is. Annyi kiállítás, könyv, folyóiratszám és tanulmány után, mely nélküle nem jöhetett volna létre, én mégis inkább a juharsárga napokat szeretném megköszönni, melyek az egymástól kapott kedvben s kedvvel teltek, s ma is felragyognak, a szürkület idején.